

І.Т. Черняков

ВІН ПОЄДНАВ УКРАЇНСЬКУ АРХЕОЛОГІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКОЮ

(до 70-річчя
Едуарда Альбертовича Балагурі)

Перша наукова стаття Е.А. Балагурі вийшла у 1961 р. у журналі «Археологія» в Києві, і її було присвячено публікації матеріалів дослідженого автором могильника культури Ноа біля с. Острівець. Не можна сказати, що на території України ця культура була невідома до цього, її вивченням у Прикарпатті вже займалась науковець з Ермітажу Г.І. Смирнова. То були ще не дуже виразні результати розкопок з поселення Магала Чернівецької області та з десятка зафіксованих пунктів з керамікою цієї культури. А в статті молодого і тоді ще невідомого археолога з Ужгорода йшлося про чи не найбільший могильник культури пізнього періоду бронзи в Європі, в якому було виявлено 183 поховання. Це було справжнє наукове відкриття культури Ноа, яке започаткувало цілий розділ первісної археології в Україні.

Біографія Едуарда Альбертовича Балагурі, можливо, є звичайною для багатьох мешканців Закарпаття, що народилися тут тоді,

коли ця територія була поза межами України і входила до складу інших європейських держав. Він народився 24 вересня 1931 р. у м. Хуст Закарпатської обл. Після закінчення школи в Ужгороді Е.А. Балагурі не відразу потрапив до вузу, а працював деякий час на цегельному заводі. У 1955 р. закінчив історичний факультет Ужгородського університету, після чого працював у Закарпатському краєзнавчому музеї, де остаточно сформувалася його зацікавленість археологією, яка стала основною професією на все життя. Значний вплив на формування Балагурі як дослідника старожитностей справив археолог В.К. Бернякович, який на той час працював у музеї. За його порадою Балагурі вступає до аспірантури у відділ археології Львівського інституту суспільних наук АН України у Львові, де його вчителями були такі відомі вчені, як І.П. Крип'якевич, І.К. Свєшніков, М.Ю. Смішко. У 1961 р. Балагурі повертається до Ужгорода, де починає працювати викладачем в університеті, який став для нього alma mater відтоді й до цього часу. У 1964 р. Е.А. Балагурі захищає кандидатську дисертацію на тему «Історія племен пізньобронзового періоду в Середньому Подністрів'ї (культура Ноа)».

Багато дослідників-викладачів вузів дуже часто повністю зайняті навчальним процесом, і на наукову діяльність у них не залишається часу. Е.А. Балагурі до таких не належить. Навпаки, Ужгородський університет та його студенти стали тією основною базою, за допомогою якої він зумів піднести археологію Закарпаття на недосяжний раніше рівень. Зі своїми студентами Едуард Альбертович щорічно організовує археологічні експедиції, здійснює численні розвідки та розкопки археологічних пам'яток Закарпаття.

У 1971 р. при кафедрі загальної історії Ужгородського університету Е.А. Балагурі створює постійно діючу науково-дослідну археологічну експедицію, яка проводить значні за розмахом систематичні розвідки та розкопки археологічних пам'яток Закарпаття.

© І.Т. ЧЕРНЯКОВ, 2002

За 20 років, з 1971 до 1991, було досліджено близько 300 стародавніх поселень, городищ та могильників різних періодів — від доби неоліту до середньовіччя. Закарпаття виявилося не лише географічним центром Європейського континенту, а й осередком археологічних культур, що відобразили історичні процеси протягом усієї історії людства. Тут яскраво відобразилася в археологічних матеріалах уся давня історія Центральної Європи з постійними впливами прогресивних культур Балкано-Дунайського регіону, культур Східної Європи. Все ж таки загальна культурно-історична характеристика археологічних культур Закарпаття притаманна центральноєвропейським культурам Угорської рівнини та Семиграддя.

Завдяки дослідженням Е.А. Балагурі в археології української археології постали нові археологічні культури бронзової доби: Ныршіг-Затін, східнославацьких курганів, Отомань, Станове, Ноа. Матеріали польових досліджень поселень і могильників біля с. Острівець, Шелестівського городища, Дякове склали величезний фонд археологічних джерел з давньої історії цього регіону.

Важливим для вивчення всіх складних культурно-археологічних явищ Закарпаття виявилось доскональне знання Е.А. Балагурі угорської мови. Слід зазначити, що угорські старожитності для європейської археології з початку ХХ ст. слугували певним культурно-хронологічним репером у визначенні археологічних культур та їх хронології. Перші відомі типолого-хронологічні європейські системи старожитностей Райнеке, Дешслетта не змогли обійтися без них. Археологічні пам'ятки Середнього Подунав'я стали важливими культурно-хронологічними віхами в роботах Г. Чайлда, М. Гімбутас та інших дослідників археології Європи, які широко використовували стратиграфічні та хронологічні розробки угорських археологів Е. Томпа, А. Можоліч. Ці самі старожитності у своїх розробках використав і Е.А. Балагурі, порівнявши їх з досягненнями в культурно-хронологічній періодизації археології Східної Європи. Подібні порівняння в радянський період розвитку науки про старожитності були винятковими.

Найвагомішими напрямками в дослідженнях Е.А. Балагурі стали проблеми розвитку бронзового виробництва, роль Карпатських перевалів у зв'язках стародавнього населення Тисо-Дунайського басейну і Східної Європи у II тис. до н. е., культурно-історичного розвитку племен Верхнього Потисся, етнокультурних процесів цього центральноєвропейського закутку, захищеного з усіх сторін Карпатами. Ці гори не розділяли, а поєднували стародавні племена різних регіонів Європи з глибокої давнини, як і в наш час поєднують сучасні сусідні держави.

Важливим етапом у науковій діяльності Е.А. Балагурі було встановлення ділових кон-

тактів з археологами сусідніх європейських країн (Угорщина, Румунія, Словаччина, Польща, Болгарія), участь у міжнародних наукових конференціях, публікація результатів своїх досліджень у наукових виданнях цих країн. За хронологічним діапазоном його археологічні дослідження охоплюють не тільки пам'ятки періоду бронзи та ранньої залізної доби, а й середньовічної історії. Зокрема, Едуард Альбертович дослідив витоки формування культури слов'ян на території Північно-Східних Карпат, могильник у с. Чома періоду приднання угорцями нової вітчизни, слов'яно-угорські взаємозв'язки в цьому регіоні у IX—XI ст. У 1983 р. Е.А. Балагурі захистив докторську дисертацію на тему «Історія населення Верхнього Потисся у бронзовому віці».

Активну дослідницьку роботу вчений гармонійно поєднував із навчальним процесом в Ужгородському університеті. Багато років він був не тільки викладачем, а й завідувачем кафедри загальної історії та деканом історичного факультету університету. Великий список наукових праць Е.А. Балагурі, що містить близько 170 назв, свідчить про напружену наукову діяльність, яку він поєднував із навчанням тисяч студентів-істориків, які згодом стали вченими, вчителями, працівниками міліції, СБУ, представниками української армії, державного апарату, бізнесу. Довгі роки наукова, педагогічна та громадська діяльність в Ужгороді поєднується з не менш значною його участю в роботі вченої ради із захисту докторських дисертацій Інституту археології НАН України в Києві. Е.А. Балагурі — не тільки постійний і найбільш активний учасник її роботи, а й частий офіційний опонент у захисті дисертацій. Він багато років був членом експертної ради з історичних дисциплін Вищої атестаційної комісії України.

Визначними успіхами Е.А. Балагурі зоб'язаний не лише своїй працьовитості, а й незвичайному характеру, яскравими рисами якого є доброзичливість і життєрадісність. Там, де Балагурі, — голосні розмови, сміх, а не просто балаканина. У його розповіді навіть звичайний життєвий факт набуває загальнолюдського, а іноді космічного значення. Безперечно, в його душі закладені риси, притаманні письменнику. Іноді друзі дивуються, коли він знаходить час, щоб писати свої наукові праці, дисертації, оскільки його життя сповнене зустрічей, спілкування. Часто вважають, що громадська діяльність обов'язково потребує якоїсь посади в громадських організаціях. Для Балагурі це — зустрічатися з колегами, друзями, розмовляти за чаркою вина, примиряти людей між собою. Завдяки рідкісним рисам характеру в нього немає ворогів. У його вустах навіть гірка й неприємна правда виглядає добрим побажанням для сторін, що ворогують. Балагурі люблять усі: керівництво, колеги, друзі, учні,

дружина, діти. Він — найкращий та щасливий син, батько і дідусь. Йому притаманна найсильніша жадаба до всіх проявів людського життя — від чарки доброго вина до польоту пасажиром на сучасному надзвуковому військовому винищувачі.

Роки не вплинули на його характер і працьовитість. Він такий самий, за винятком звання професора, як і 30 чи 40 років тому: весь у роботі і друзях, розривається між заняттями в університеті і проведенням експе-

дицій, поїздками до Києва і Будапешта, він пише, бере участь у засіданнях вчених рад, зустрічах друзів, завжди доброзичливий і радісний. Тож колеги-археологи зичать Едуарду Альбертовичу міцного здоров'я, довгих років життя, людського щастя і подальших успіхів у науці й вихованні студентів як майбутніх творців прогресу нашої держави й науки.

Одержано
26.06.2001

І. ЧЕРНЯКОВ

ДО 65-РІЧЧЯ ЯРОСЛАВА ЄВГЕНОВИЧА БОРОВСЬКОГО

Невтомному досліднику київських старожитностей, відомому українському археологу — Ярославу Євгеновичу Боровському — виповнилося 65 років. Свій ювілей вчений зустрічає у розквіті творчих сил і плідно працює, відкриваючи нові непізнані сторінки з історії столиці Київської Русі — стародавнього Києва. Ним опубліковано понад 150 наукових праць, у тому числі 3 монографічних дослідження.

Я.Є. Боровський народився 20 червня 1937 р. у м. Ямпіль на Вінничині. У 1961—1966 рр. навчався на філологічному факуль-

теті Київського університету ім. Т.Г. Шевченка. Після аспірантури 1970 р. успішно захистив кандидатську дисертацію про видатну пам'ятку давньоруської літератури «Слово» Данила Заточника. Тоді ж П.П. Толочко створював в Інституті археології АН України спеціальний відділ для систематичного та планомірного вивчення стародавнього Києва. Серед інших фахівців (згадаймо М.Ю. Брайчевського, С.О. Висоцького, В.К. Гончара, С.Р. Кілієвич) до складу відділу археології Києва ввійшов і Я.Є. Боровський, в якому він плідно працює понині.

Я.Є. Боровський брав активну участь у більшості найвизначніших розкопок Києва 1970—1990 рр., починаючи від досліджень мурованого палацу княгині Ольги на Старокиївській горі та знаменитих дерев'яних зрубів на Подолі. Під його керівництвом чи за безпосередньої участі були розкопані численні могили, садиби, вулиці, житлові та ремісничі комплекси X—XVIII ст. у «граді Володимира» та «граді Ярослава», на Копиревому кінці та Шекавиці. Це різні ділянки на вул. Володимирській, Великій Житомирській, Рейтарській, Стрітенській, Золотоворітській. Київському провулку та на горі Дитинці.

Серед видатних та унікальних об'єктів, які дослідив учений, — язичницьке капище часів Володимира Святославовича, оборонні споруди, собор Св. Георгія — патрональний храм Ярослава Мудрого, ротонда кінця XII—XIII ст. Він розшукав і локалізував Федорівський собор 1128 р., збудований Мстиславом Великим. Усі розкопки Я.Є. Боровського важко перелічити.